

SZKÍTA ÍJMARADVÁNYOK

1. NYÍREGYHÁZI ÍJRÉS ZLET

Jósa András irodalmi munkásságának összeállítása során,¹ a nyíregyházi múzeumban érdekes, litografált régészeti közleményre bukkantam.² A sokszorosított szövegben ábrázolt, díszített felületű csontlemez és töredékei ma már nincsenek meg a múzeum régészeti állományában, valószínűleg időközben elpusztultak, s így csak Jósa András dolgozatában maradt meg természetes nagyságban rajzolt alakja és díszítése (1. kép, 2. kép 1—7).

A litografált sokszorosított lapon a következő tájékoztatót találjuk:

„Késmarkolat borítéka valamely emlős állat szárcsontjából. Szélei legömbölyítvék. Négy lyukkal a megerősítő szegek számára. A két végen a szeglyeknek csak fele van meg, az alsó (szélesebb) részen levő nagy folt egy nagy rozsdás dudor, mely az elrozsdásodott szegből képződött. A számok szerint négy darabra törve. A csont rendkívül porlékony, tiszta fehér.

Találtatott egy az ásáskor szét törött nem korongon készült rosszul égetett edényben, égetett embercsontokkal.

Az apróbb darabok valószínűleg az eltűnt kés markolatának másik oldalát fedő lemeznek töredékei.”

A közölt díszített csontlemez lelőhelyadatait közelebbről is megállapíthatjuk Jósa közleményéből,³ ahol ezeket mondja:

„1889. év Május hónapban Nyíregyházán, a város központjától nyugot felé vezető Szt. Mihályi utcának végétől, minthogy 200 lépésnyire régi vályogvető gödrök és a nyírvízcsatorna között a környező földek felett 1—2 méternyire kiemelkedő pár holdnyi magaslaton *közbégőhid* építésének alkalmával talajgyenygetés vált szükségessé. 3000 □ méternyi terület mintegy félméter mélységig ásatott fel, és hordatott el a mélyedések kitöltésére.

Ezen területnek déli végében, körülbelül 250 □ méter területen minden feltűnő rend nélkül, részint csoportosan, részint egyenként elhelyezve 20—30 centiméter mélységben 40 db többé kevésbé ép hamvedrek és kisebb edények, valamint számos már az ásás előtt szétmállott ősedények kerültek napfényre, melyek égetett embercsontokat, némelyik faszenet, bronz és vastárgyakat, *csontból készült díszműveket*, úgyszintén egész vagy töredezett, és pár esetben — valószínűleg a hullaégetés alkalmával — összeol-

¹ *Csallány Dezső*, Jósa András (1834—1918) irodalmi munkássága: Jósa András Múzeum Kiadványai, 1. Budapest Nyíregyháza, 1958, 31., 23., 24. sz. (1889).

² *Jósa András*, 1889 május hóban Nyíregyházán felfedezett őstemetőből. Nyíregyháza, 1889. június 23. (litografált kézirat-sokszorosítás, 1 lap, rajzzal).

³ *Jósa András*, Őstemető Nyíregyházán. Nyíregyháza, 1889. június 8. (litografált kézirat-sokszorosítás, 8 lap, rajzokkal).

vadt, többnyire kénsárga körkörös kék és fehérrel váltakozó csíkokkal díszített, nem átlátszó üveghez hasonló anyagból készült különböző nagyságú gyöngyöket tartalmaztak.

Az említett 3000 □ méternyi területnek északi végében még vagy 15 hasonló edényt találtak. Megjegyzésre méltó azon körülmény, hogy egy esetben egy nagy edény körül 9 kisebb volt elhelyezve, szájukkal kissé a nagy edény felé döntve. Az apróbb edényekben csak föld találtatott, a temetéskor valószínűleg ételt tartalmaztak...

A tárgyak következők: *Nem korongon készült*, durván idomított, rosszul égetett, többnyire vörhenyes barna, vagy feketés szürke agyagedények (1—48. és 55., 58., 59. számúak).

Valószínűleg *korongon, de kezdetlegesen készültek* (49—54., 56—57.).

ad 3: Bronz félkarika (zabla) és összevissza gyűrött alaktalan bronz lemezke.

ad 4: Vaskés; rozsdаетte tört vaskarika.

ad 8: Két, sodronyból készült bronz gyűrű vagy fülbevaló; kicsorbult rossz sárga pasztagyöngy, oldalán kissé kiálló körkörös díszítés. Kézben könnyen szétmállik. Egy szennyes vörhenyes, egy sárga, 3 kék, 3 szennyes sárga, egy kén színű díszítés nélküli gyöngy; két kauri (*Cyprea moneta*).

ad 11: Vaskés.

ad 13: 12 ép és több törött kauri; 14 gyöngy; két láncszem (nem záródó, spirál alakúlag görbített, egyik vége bunkós nyolcszögű sodronyból (fülbevalópár).

ad 37: Összevissza gyűrött, félig olvadt bronzkarika.

Azonkívül a széttört edényekben találtak még egy bronzkarikát. Három díszítés nélküli bronzkarperecz töredékét. 3 összetöredezett, a fentebbiekhez hasonló vaskést. Semmi érmet, de több kénsárga, kék és fehérrel váltakozó körökkel díszített gyöngyöket, tökéletesen hasonlókat azokhoz, melyeket római sírokban úgy Erdélyben valamint másutt is találnak, csak hogy nem oly finom anyagból, úgy hogy ezen gyöngyöket római gyöngyök barbár utánzatának kell tartanom. Ezzel ezen barbár őstemető kora is meg van határozva. *Találtak még egy gyönyörű, bronzkorszakra valló díszítéssel ellátott késmarkolatra való csont lemezt porladozó állapotban...*"

Az előző közleményben (l. 2. jegyzet) bemutatott díszített csontlemeztöredékek (1—2. kép) tehát igazolhatóan a Nyíregyháza-közbégvághídi temetőből származnak. Kézvel formált, rosszul égetett, széthullott agyagurnában, égetett embercsontok társaságában feküdtek. A nyíregyházi díszített csontlemeztöredékek (1—2. kép) rendkívüli porlékonysága, fehér színe, arra vezethető vissza, hogy az embercsontokkal együtt ennek a tárgynak töredékei is égetésen estek keresztül.

A csontlemezekből mintegy 14 cm hosszú, faragott, töredékes rész maradt meg összefüggő részletekben (1. kép). A különálló darabok egy része (2. kép 5, 6), a szöglyukak tanúsága szerint, az előző csontlemez alsó végének folytatása volt, a többi töredék pedig (2. kép 1—4, 7) a két íjkar csontlemez párjának maradványa lehetett. A csontlemezpárokat négy vaszögeccsel erősítették össze. Nem maradt nyoma annak, hogy a közrezárt rugalmas betétanyag fából vagy más anyagból készült-e. Jóna rajzán is látható haránt átmetszet (1. képen lent) jól mutatja, hogy a csontlemez felülete domborodó, faragott, karcolt mintákkal díszített. Alja lapos, a

JÓSA A EREDETI RAJZA UTÁN · DIENES · 1963

1. kép. Nyíregyháza, közvágóhídi szkíta ijrészlet. 1/1 nagys.
2. kép. Nyíregyháza, közvágóhídi szkíta ij töredékei. 1/1 nagys.

csontlemez hosszában hasított, öblösödéséből látszik, hogy emlősállat szárcsontjából való.

A csontlemez alakítása nem egyenletes, hanem felső vége szélesebben, görbén jobbra hajlik és botvégszerűen ugrik ki; az alsó része pedig keskenyebben formált, egyenesre vágott. A két rész között a jobb szélen, faragott bemélyedés vehető ki (1. kép). Ez a hely megerősítésre szolgált, zsinór vagy húr hurkolási helyét mutatja, tehát a felület itt díszítetlen. Míg a csontlemez felső szélesedő felületét szilvماغ alakú keretbe foglalt, tört- és egyenes vonalakkal borított mező tölti ki, addig az egyenes rész alsó fele díszítetlen, felső felét keresztbefutó szalagminták, amelyekben törtvonal-sor és hét barázdált csúcsminta látszik. A szélesedő csontlemez bal alsó szélén még hét ék alakú rovátkát látunk, amely kiválik a csontlemez díszítő rendszeréből és az óperzsa ékírás jeleire emlékeztet, csupán a száma van összhangban a háromszög alakú csúcsmintákkal.

A szépen díszített csontlemezt és töredékeit, Jósa András késmarkolat borításnak gondolta. Az 1—2. képen bemutatott csontlemez azonban egy reflexív karjának maradványát mutatja. A vasszögecsekkel való megerősítés módjából is következtetni lehet arra, hogy a csontlemezpár közé rugalmas fa- vagy más anyagot ágyaztak be, amelynek természetesen nem maradt nyoma. Az íjkar kiindulása volt a két rugalmas ívnek, amelynek másik végét a középső taghoz, az úgynevezett markolati részhez kötötték.

Feltűnő az íjkar csontlemezeinek díszítése. A népvándorláskori példányok rendszerint díszítetlenek, símák, az irdalt és ragasztott lemezpárokat ínkötegekkel hurkolják körül és így a díszítése feleslegessé válik. A szögezést csak ritka esetekben alkalmazzák a népvándorlás korában, olyankor például ha az íjkar csontlemeze elvetemedik vagy elreped. Az íjhúrok rögzítését az íjkar végének széles görbületével érik el a nyíregyházi példányon, a népvándorláskori darabokon pedig egyszerűen nyílást vágnak az íjkaron a húrok számára.

A nyíregyházihoz hasonlóan díszített, íjkart borító csontlemezpárt, más publikációból nem ismerünk.

A nyíregyháza-közvágóhídi temető, amelynek egyik kézzel formált urnájából az íjkar égetett, díszített csontlemezmaradványa is előkerült: a kísérő edények és egyéb leletdarabok tanúsága szerint jellegzetesen szkítakori.

Párducz Mihály, Szabolcs megye szkítakori lelőhelyeit egységes és különálló csoportnak tekinti.⁴ Az idetartozó lelőhelyek száma, főként Nyíregyháza és környékén, közel 90. Jellemző rájuk, hogy hamvasztásos temetkezések. Túlnyomórészt hordó formájú, szalagdíszes urnákat használtak erre a célra. Kerámiai formakészletük csaknem teljesen egyezik a kustánfalvi temető anyagával,⁵ annak délnyugati folytatása.

⁴ Párducz Mihály, Szkíta tükrök a Kárpát-medencében: Arch. Értesítő, 85 (1958) 63. — Bottyán Árpád, Szkiták a magyar Alföldön: Régészeti Füzetek, I. (Budapest 1955), 10—11., 64—71.

⁵ Böhm, J.—Jankovich, J. M., Skythové na Podkarpatské Rusi (Praha 1936). A magasfülű bögrék, a behúzott peremű tálak (XI. t. 6), a karéjos peremű tálak (XIII. t. 1), az egyfülű korsók (XV. t. 3), a hordó formájú urnák (XVI. t. 5, XIX. t. 2—3) a legjellemzőbb egyezések.

Az Arch. Értesítő 1942. évi számában⁶ foglalkoztam már egy szegedi íjrészlettel, melynek felülete a nyíregyháziéval rokon díszítésű. A csontlemez rendeltetését helyesen állapítottam meg, amikor avarkori íj-méret-adatok összevetésével, íjközépet (markolati részt) borító csontlemeznek tartottam. Az akkori analógiák alapján, korát az i. e. 8—6. századokra tettem és a preszkíta kultúrához soroztam. Természetes nagyságú rajzát újra-hozom (3. kép). A darab közlésekor még nem ismerhettem a nyíregyházi rokon íjkar díszített csontlemezét, illetőleg ennek megmaradt rajzát, amely az első összevetés után szemléltetően igazolja, hogy a két csonttárgy: anyagban, rendeltetésben, díszítésben, korban, sőt népi tekintetben is szorosan összefügg.

A szegedi példány: íjközépcsont. Két végén jól láthatók a díszítetlen, irdalt felületen a lekötözés nyomai. A rugalmas fa- vagy más anyagból készült két ívet rögzítették az egymást fedő markolati részek közé. A csontlemez ugyan kissé domborodó, tehát az ívek számára tartást biztosít, de a két vége még nincs hegyesre faragva mint a népvándorláskori példányokon, amelyek fejlődöttebb reflexíjak tartozékai. Ha az 1. és 3. kép díszítését összehasonlítjuk, megállapíthatjuk, hogy a háromszög alakú, barázdált mezők sora mindkét példányon ismétlődik. Az íjközépcsont díszítésének aszimmetrikus elhelyezése, bizonyára a csatlakozó ívek különböző méreteivel magyarázható, esetleg az irányzás bemérésére is felhasználhatták.

*

A szkíta régészeti anyagban nem ismerek publikált íjmaradványokat, így a nyíregyházi és a szegedi díszített íjcsontrészeket együttesen, a Deszk Sz. jelzésű korai avar temető 8. számú fülkesírházában fekvő, pontosan megfigyelt méretarányú reflexíj alapján rekonstruálhattam. A 4. képen látható méretarányokat ennek figyelembevételével adtam meg.⁷ Ez csupán támpontot jelent a szkíta íj összeállítására nézve, de a szkíta íj kétségtelenül hiteles alakját, csak szkíta íjmaradványok és méretadatok alapján oldhatjuk meg. Az ismert képes ábrázolások, így például a kulobai (Krim-félsziget, Szovjetunió) királyszerben lelt elektroncsésze ábrázolása az íját ajzó szkítáról,⁸ sem ad közelebbi formát a szkíta íjről.

A szeged-öthalmi íjközépcsontot (markolati részt), a felület díszítése és analógiái alapján preszkítának tartottam és idejét i. e. VIII—VI. századra tettem.⁹ De Párducz Mihály meghatározása folytán¹⁰ a nyíregyházi-közvágóhídi urnás temetőt, az egyik urnából előkerült díszített íjcsontrészt (íjkar borító csontlemez): szkíta emlékeknek tekinthetjük. Tehát szkíta ha-

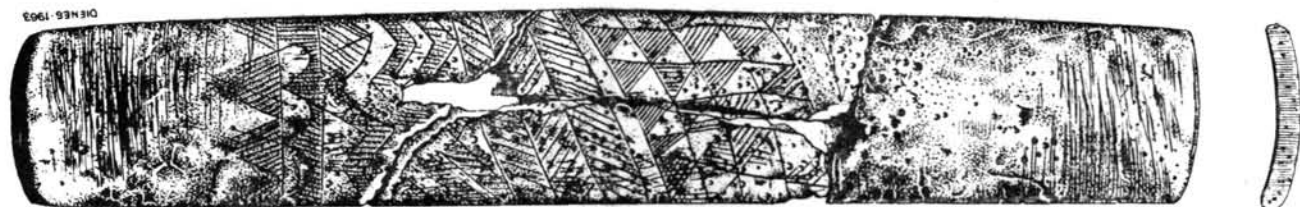
⁶ Csallány Dezső: A szeged-öthalmi preszkíta íjrészlet: Arch. Értesítő, 1942, 151—152, 153—154, II. t. 11.

⁷ Csallány Dezső, Kora-avarkori sírletelek: Folia Arch. I—II (1939), 148—150. II. — Cs. Sebestyén Károly, Rejtélyes csontok népvándorláskori sírokban: A Szegedi Városi Múzeum Kiadványai, I (1931). — Dolgozatok, VI (1930). — Cs. Sebestyén Károly, A magyarok ijja és nyila: A Szegedi Városi Múzeum Kiadványai, V (1933). — Dolgozatok, VIII (1932).

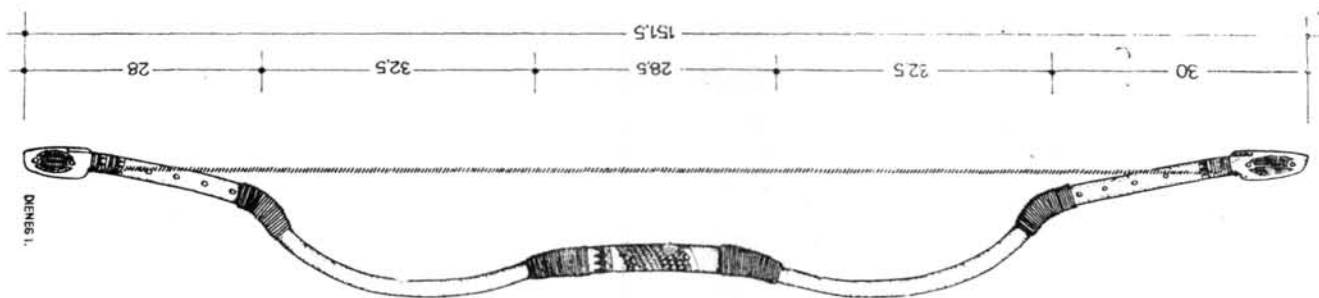
⁸ Nagy Géza, A magyar viseletek története, Bpest, 1900, 26, I. t. 5, 8, 9.

⁹ Ld. 6. jegyzet.

¹⁰ Ld. 4. j.

4. kép. Szkita íj rekonstrukciója

3. kép. Szeged-őihalmi íj részlet. 1/1 nagys.